

Középkori és modern zsidó irodalom

BBN-HEB11-313.1, BMVD-101.77, BBV-101.50

Panelóra, koordinálja: *Biró Tamás*

2015. február 11.: Bevezetés

Praktikus dolgok:

- A kurzus honlapja: <http://birot.web.elte.hu/courses/2015-irod3/>
<http://birot.web.elte.hu/irod3/>
Jelszó!
- Biró Tamás (koordinátor):
biro.tamas@btk.elte.hu
<http://birot.web.elte.hu/>, <http://www.birot.hu/>
Fogadóóra: emailés egyeztetés alapján.
- Pótóra: ha elmaradnak órák (egyelőre nincs tervezve).

Követelmények, praktikus dolgok:

Az óra jellege: előadás + forráselemzés, beszélgetés, közös munka, stb.

Írásbeli vizsga a félév végén:

- Az órán elhangzottak (+ egyes előadók által esetleg megjelölt extrák)
- Tankönyv gyanánt (vizsgára):

Stemberger, Günter / Dobos Károly, ford. *A zsidó irodalom története*
(Budapest: Osiris, 2001), pp. 95–211. [81.Ste.3.]

Esetleg további rövidebb cikkek, könyvfejezetek egy-egy témakörhöz.

- Előadásonként megadott nevek, fogalmak, címek, stb. listája.
- Források ismerete és elemzése (az órán elhangzottak alapján).

Követelmények, praktikus dolgok:

- A honlapon (<http://birot.web.elte.hu/irod3/>, valamint <http://hebraisztika.hu/site/kurzusprocess.htm?id=385>):
 - Előadások prezentációi, handoutjai (sajnos csak utólag).
 - Kötelezően elolvasandó források, ajánlott irodalom, stb.
 - Néha: felhasználónév, jelszó.
 - Stb.

Az óra céljai:

- **„Középkori és modern zsidó irodalom”:**

- Időben: kb. i.sz. 7. sz. – 20. sz.
- Zsidó és/vagy héber nyelvű.
- „Irodalom” = rabbinikus irodalom, szépirodalom, filozófia, tudomány, stb.
- Megközelítés: elsősorban kulturális, történelmi, filológiai szemszögekből.

1. Meghatározó műfajok, jelenségek, jellemző problémák ismerete.
2. Történelmi, kulturális, vallási beágyazottság megértése.
3. Legfontosabb szerzők és művek megismerése (fordításban).

A félév szerkezete

Február 11: Bevezetés (Biró Tamás)

Február 18: Középkori vallási és világi költészet, piijut (Koltai Kornélia)

Február 25: Kódex-irodalom, talmudi kommentárok, minhag-irodalom (Turán Tamás)

Március 4: Responzumok (Turán Tamás)

Március 11: Zsidó Biblia-magyarázat (Buzási Gábor)

Március 18: *Jewish thought*: középkori, újkori filozófia, miszticizmus, haszidizmus (BT)

Március 25: Természettudományok, nyelvészet, földrajz, historiográfia (BT)

(Április 1: *Tavaszi szünet*)

...

A félév szerkezete

...

(Április 1: Tavaszi szünet)

Április 8: Karaita irodalom; irodalom zsidó nyelveken (Biró Tamás)

Április 15: Judeo-arab (Tolnai Ágnes)

Április 22: Jiddis (Komoróczy Szonja)

Április 29: Haszkala és nyelvújítás; héber irodalom Magyarországon (Bányai Viktória)

Május 6: Modern héber irodalom (Peremiczky Szilvia)

Május 13: Magyar(-)zsidó irodalom (Koltai Kornélia)

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

Uri Cvi Greenberg

(1896–1981):

Uri Tsvi farn Tselem INRI

(*Albatros*, 2 (1922), pp. 3-4.)

אורי צבי

פארן צלם

INRI

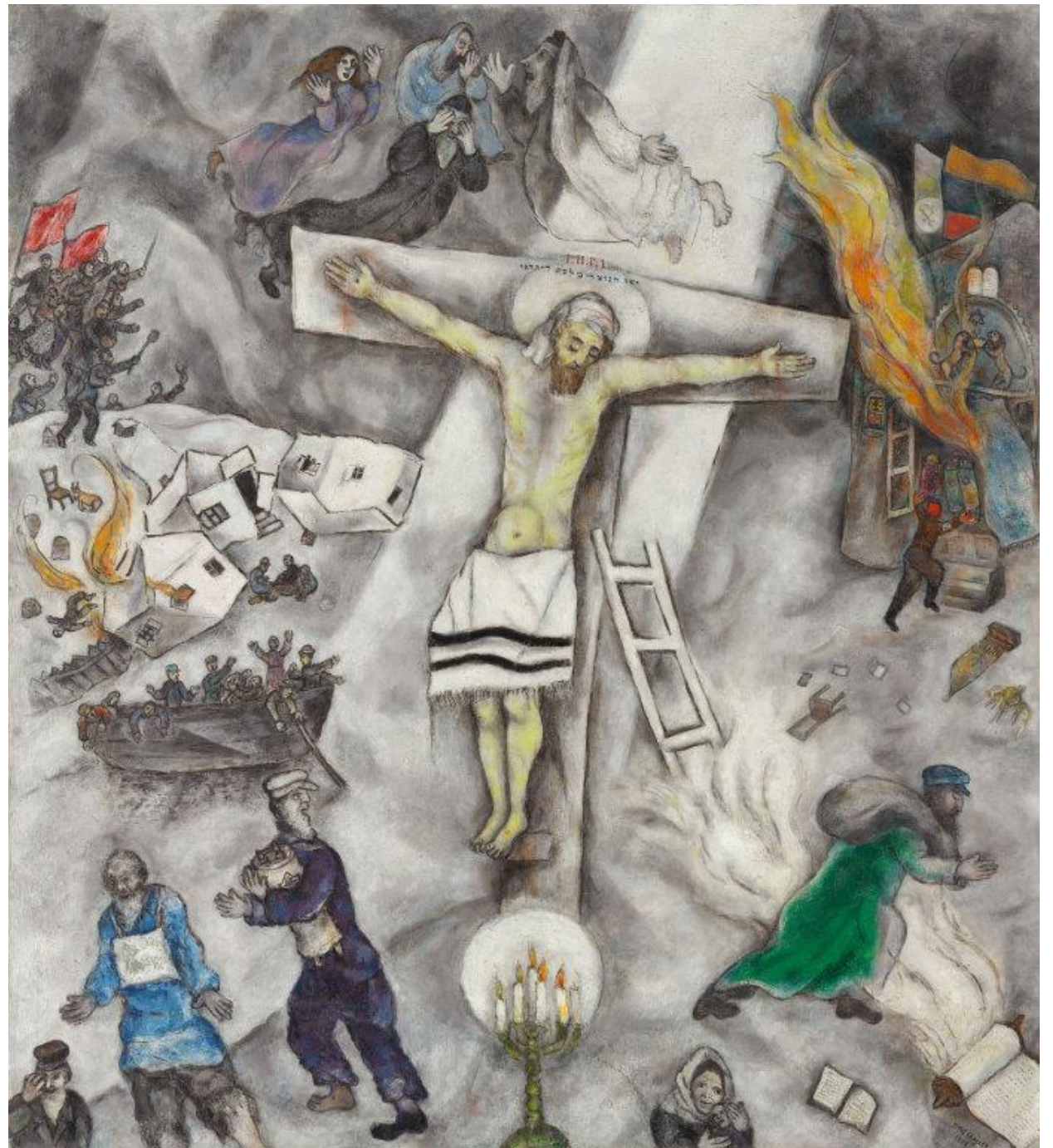
למאי בין אך איינער טון
דער שירה צווייטיקטע, וואס
הענט נישט אין שכנות מיט
דיר אויף א דארטן סלום ביי
א צלם-וועג, וון טריקט מיך,
נאכט לינט דך אויף מיר?

דיין ברודער, דע די בינער פון מין
גוף, די חים-השורה פון מיר: אך בין אין
ליכט-א-וועלט-אין-באניען דובולטיק, סודים
לייטערן, | סגן אוי ברקנו, נאכט איז טינט, שטום ווי דו

בין אך ביטקט (אך קאן די טשא ארשטן אויף קאפ און אויגן נישט טראקן), קבער ביינאכט ציט מיך די טו-
געטניש פון טלע וואסערן: ארוםגעריין, א - - - בוי איבערן קאפ, ארום זענען וועלט, א דרייגארניקע טויער און טויער
נאמן פון א קלוטער-שטאט, קארטעסע אויך מיך, ברודער ישו, סקארטשעט נאך א יודיש חים-און-בין (א צוויי טויזנט יאר
נאך דיר אלט) און מינע ליפן ווערן אויפגערייט: רויטע וואנד אינם פרינסערניש - - - ס'צייט מיין קול
שלאנגענדיק, אויפלייצנדיק: ווייל פונם פלוט ארום - - - | דו, רייסט ויך פונם פלוט, ווען זינגענדיקער רינגן גייט,
ביימער הרשן פלעטער אג, יאמערסט אויפן קול, וועלדער שרייט-אויף, וועלט הענגט זיך פאר דיר - און דו
- סאר אלעמען וויינע-בעט - שרייט, שרייט, יידיש-אומגליק-געשריי - - - | געדענקסטו ברודער, ס'היי-
ליקע ביה-לחם-דארף? געדענקסטו דין מאגענדיש מיט מרום אויפן נילדער פערדער-וועג: אקריגעליש וואלמונס-אויף, א ירע
לעקן אויף דיינע פיס, א וויסער הצבוי-טראבערווארף אויף, דיין גוף און א גארטל פון חללה אויף דיינע לענדן גענארטעט
ער-ער, ס'קאן זיין: דו געדענקסט שוין נישט, אויפליי טויערער גלעקן-גלעקן קלינגען, אויפליי וואוינט געבעטער-קולות
און א בלוטקע פארטייניש INRI איבערן מאג
פאריוואס איז דיין בליק אלץ נאך צום חיסל-גי-
הענדט און קרעכט צו | היילטו: אלי אוי-
ליכט שובאנו
אפאל קבער שטיי אויך

אין ריינדיקער פונה-צייט, שקיעה
החכה, עך, דער סאטע טייגער
ציערטי דעפאלט אינם כאלאס
ציערטי שבקדושה און שעפט מיט
די דורשטיקע אויגן דעס צער פון
א פארזייעניקן טעג העלע, טעג-
טע איינער ווארט אבער אויף
שטערנאליטאנו אויפקירט-לכנה
אך - נישט אך שטיי: א
וועלן, מיט שקיעה אין לייב
טראכט אויך שקיעה-דיק אין וויי-
גענדיקן בלוט אריין, כשעת טע
רינט אוי: ביזט א דורכט געווא-
רן, ברודער ישו, האסט צוויי טו-
ונט יאר שויה אויפן קרייך, ארום
דיר איז אויס וועלט, ען,
האסט פארנעטן אלץ פארזייענער-
טער מה דייגער טראכט נישט:
דיר צעקאטנס א פון-דיר, איבערן
פון - דיר - דובולטיק הענט,
אונטער ווי פאלמען-וויחם, און
ארום-גערייטער, | - סאר-
גליווערסט אויגן זענן נישט: דיר
צווייטנס: א קופע אגעשניטע-
נע וויך - קעט, צעריסענע טליתים,
צעשטאלענע פארשטן, וויי
טע לייונטן מיט בלוט-פליקן.

Marc Chagall
(1887–1985):
White Crucifixion
(1938)

Felix Mendelssohn

(1809–1847):

Nászinduló

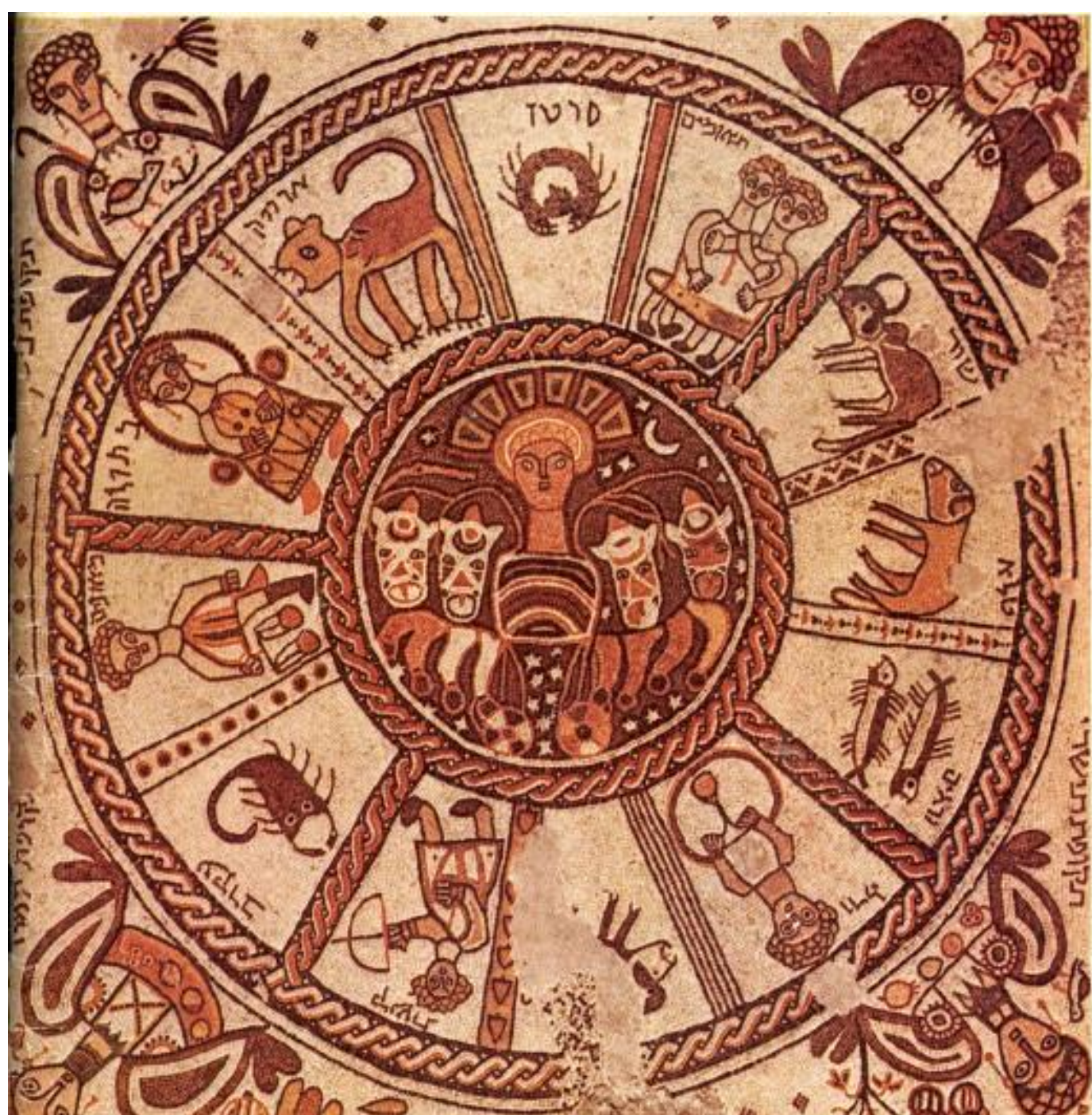
(1842)

The screenshot shows a web-based radio player interface. At the top, it says "Zsidó komolyzene" and "Zsidó komolyzenei adó - Jewish classical music". Below this, there is a date and time: "2008. június 23. hétfő, 20:25" and a "SHARE" button. The main content area features a Star of David with a lion in the center, set against a mosaic background. To the right of the image, there is a text block: "Hosszan tartó lány csokor, a leghíresebb magyar és külföldi zsidó zenészek alkotásainak gyűjteményével." Below this, it says "A netrádió hallgatáshoz kattalj a fülhallgatóra, vagy IDE!" with a headphones icon. At the bottom of the main area, there are navigation arrows: "<< Első < Előző 1 2 Következő > Utolsó >>" and "Oldal 2 / 2". Below the navigation, there are social media sharing icons for Facebook, Twitter, and Email, along with a "Like" button showing "0". On the right side of the interface, there is a "Név:" and "E-mail:" input field, a "Feliratkozás" button, and a "főmenü" (main menu) section. The main menu lists various categories: "Főoldal", "JNews", "InterJews", "VilágStetl", "Mélyvíz", "Zúzda", "Rappi", "DJews", "Zene füleimnek", "Zsidó komolyzene", "IsraTrance", "Zsidó zenészek", "Klezmer zenék", "Modern izraeli zenék", "Tradicionális zsidó zenék", "Heti szakasz - ajánló", "Extrák", "Galéria", and "Vendégkönyv". On the far right, there are several promotional banners: "Értesülj mindenről" with a RSS icon, "A zsidó közösségi portál" with a "Jewish Meeting Point" logo, "BannerCsere" with a play button, "Virtuális Zsidó Múzeum" with an image of a scroll, "Zsidó dalok kottái" with an image of a pair of glasses, and "Zsidó kisokos" with an image of a man and a speech bubble saying "Jew U!".

Jewbox:

<http://radio.jewbox.hu:8000/classic.m3u>

Padlómozaik a
Bét Alfa-i zsinagógában
(Északkelet-Izrael, i.sz. 6. század?)

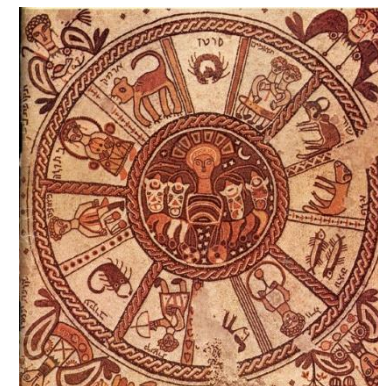
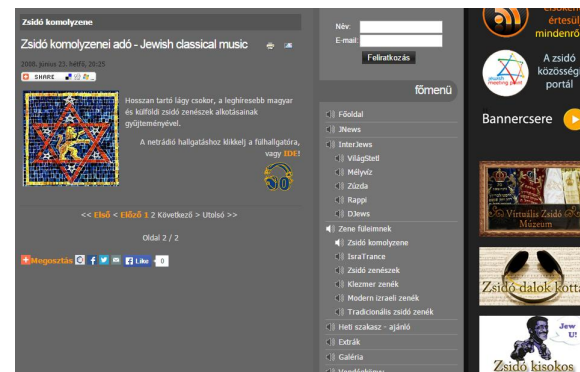
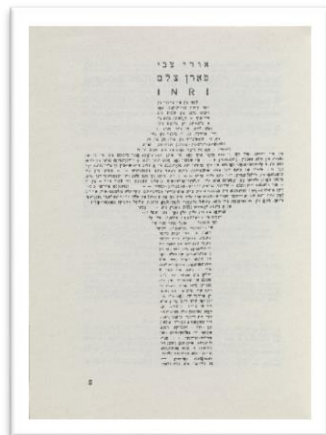

[http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/
/b/b2/Beit_Alpha.jpg](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b2/Beit_Alpha.jpg)

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

- Zsidó szerző?
- Zsidó közönség?
- Zsidó téma?
- Zsidó „jelleg”?

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

Szerző	✓	✓	✗ / ?	✓ / ?
Közönség	✓	✗ / ?	✗ / ✓	✓
Téma	✗	✗	✗	✗ / ? / ✓
„Jelleg”	✗ / ? / ✓	✗ / ? / ✓	✗	✗ / ? / ✓

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

	Szerző	Közönség	Téma	„Jelleg”
<i>Biblia-magyarázat</i>	✓	✓	✓ / ?	✓ / ?
<i>Halákhikus irodalom</i>	✓	✓	✓	✓
<i>Liturgiai költészet</i>	✓	✓	✓ / ?	✓ / ?
<i>Középk. héber világi költészet</i>	✓	✓	? / ✗	✗ / ? / ✓
<i>Középkori zsidó filozófia</i>	✓	? / ✓	? / ✓	? / ✓
<i>Újkori zsidó filozófia</i>	✓	✗ / ? / ✓	✗ / ? / ✓	✗ / ?
<i>Misztika</i>	✓	✓	? / ✓	✗ / ? / ✓

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

	Szerző	Közönség	Téma	„Jelleg”
<i>Tudományokról héberül</i>	✓	✓	✗	✗ / ?
<i>Karaita irodalom</i>	?	?	✓	? / ✓
<i>Ladino népdalok</i>	✓	✓	✗	✗
<i>Jiddis regények</i>	✓	✓	✗ / ✓	✓
<i>Mai izraeli irodalom</i>	✓	✓	✗ / ? / ✓	✗ / ?
<i>Radnóti Miklós költészete</i>	✗ / ?	✗ / ?	✗ / ?	✗
<i>Kertész Imre: Sorstalanság</i>	✓	✗ & ✓	✓	?

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

- Zsidó szerző?
 - Vitatható esetek: karaiták, Spinoza, Radnóti Miklós...
- Zsidó közönség?
 - De: Slomo Ibn-Gabirol *Fons Vitae*; irodalom a környező népek nyelvén...
- Zsidó téma?
 - De: mitől zsidó egy téma? Pl.: „Cedaka (jótékonykodás) / tikkun olam (a világ megjavítása), mint zsidó érték”?
- Zsidó „jelleg”?
 - Mitől zsidós egy zsidó irodalmi alkotás?

„Zsidós jelleg”

Mikortól számít „zsidósnak” egy irodalmi alkotás?

- Héberül vagy judeo-nyelven (jiddis, judeo-arab, ladino...) született?
 - De: hol a határ judeo-nyelv és a környezet nyelve között?
- A zsidó valláshoz kapcsolódik?
 - De: hol a „zsidó vallás” határa? Reform? Karaiták, samaritánusok? Folklór?
 - Nem lehetséges szekuláris zsidó irodalom? Mi a zsidóság: vallás, nép vagy kultúra?
- Egyéb jellegzetességek megléte?
 - Például: a Héber Biblia, mint (kimondott vagy kimondatlan) alapszöveg.

Diaszpóralét

- A zsidóság száműzetésben: „itthon/otthon”.
- Posztkoloniális elmélet: „internal colony” viszony a környező társadalomhoz.
- Kettős kötődés, kettős identitás?
- Középkor: alávetett státusz. Modernitás: emancipáció kérdőjellel.
- Halákha: időtlen elmélet vs. a diaszpóralét gyakorlata
- Szépirodalom:

Diaszpóralét:

Szántó T. Gábor: *Kafka macskái* (Noran Libro, Budapest, 2014)

„Mert zsidó író vagyok, és egyedül érzem magam. Nincsenek elődeim, vagy alig. És követőim követőim sincsenek [...] nálunk senki sem nevezi magát zsidó írónak, sőt még a zsidó irodalom létét is vitatják [...]” (p. 108)

„Az írás szerepe [...] [n]élkülözhetetlen számukra, mert hontalannak érzik magukat a társadalomban, a nyelvben, és ki akarnak törni ebből az elszigeteltségből [...] a nyelv száműzöttje és hontalanja [...] a diaszpórában élő zsidó író, aki saját kultúrájától is elidegenedett, mert a nyelvét nem beszéli, a hagyományait töredékesen gyakorolja, mert nem is hagyták rá, inkább maga kaparta össze, hontalanságában kétszeresen is zsidó, ezért kétszerte inkább rászorul, hogy írjon, mintha saját hajánál, vagy inkább saját szavainál fogva akarná kihúzni magát a csapdából.” (p. 109)

„Az író úgy érzi, hogy amikor zsidókról ír, beszél, értük is szól. Akkor is, amikor provokálja őket, s amikor nem feltétlenül érzik magukénak, sőt néha felháborodnak rajta. És az író így néha a perifériára sodródik [...]” (p. 110).

Összefoglalás

Mitől zsidó egy zsidó irodalmi/művészeti alkotás?

Lehetséges hipotézisek:

- Zsidó szerző *-- de ki számít zsidónak?*
- Zsidó közönség (célközönség, akinek a szerző szánja a művét, vs. olvasóközönség, aki ténylegesen olvassa, a mű keletkezése idején vagy később)
- Zsidó téma *-- de mi számít zsidó/zsidós témának?*
- Zsidó „jelleg”
 - Nyelv, amelyen született (héber, judeo-nyelvek...)
 - Héber Biblia, mint (kimondott vagy kimondatlan) alapszöveg
 - Diaszpóralét
 - Stb...

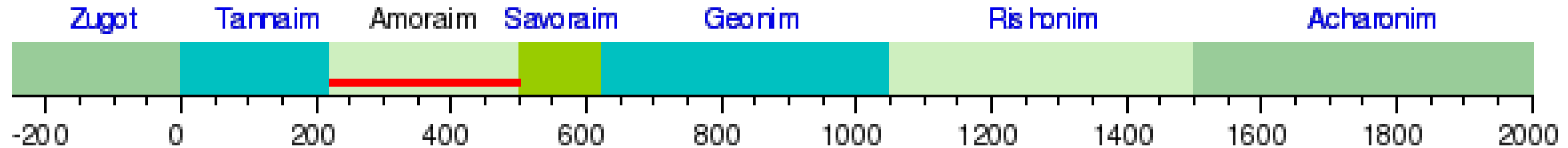
Történelem dióhéjban

Zsidó történelem dióhéjban

(ld. honlap)

- I.sz. 70: a második jeruzsálemi szentély lerombolása
3. század elejéig: tanaitikus kor 3-6. század: amórai kor
- 637: Jeruzsálem muszlim meghódítása
7-10. század: gáoni kor
- cca. 1038: a (bagdadi) gaonátus vége
10-12. század: spanyol-zsidó aranykor
11-14. század: klasszikus askenázi kor
- 1492: spanyolországi kiűzetés
Askenázi világ („német”): Kelet- és Nyugat-Európa
Szfaradi világ („spanyol”): muszlim világ, stb. Stb: Itália, Jemen, Perzsia...
- 1948: Izrael Állam megalakulása

A rabbinikus irodalom korszakai

A rabbinikus irodalom három „paradigmája”:

1. A Héber Biblia szerint épül fel:

Midrásgyűjtemények, bibliakommentárok, Zohar...

2. A Misna szerint épül fel:

Pl. Misna, Toszefta, Jeruzsálemi Talmud, Babilóniai Talmud, talmudi kommentárok...

(2.5: Maimonides: *Misne Tora*)

3. A Tur és a Sulhan Arukh szerint épül fel: pl. acharonim responsumai

Jövő hétre

Következő órára olvasandó

Középkori vallásos és világi költészet, pijjut (liturgiai költészet)

1. Kallir: Ima harmatért (pijjut)
2. Júda ha-Lévi: Óda Cionhoz (elégia)
3. Slomo ibn Gabirol: A nap és a bor vitája (bor- és gúnydal)

Magyar fordításban:

Scheiber Sándor. *A feliratoktól a felvilágosodásig: Zsidó irodalomtörténeti olvasmányok* (New York, Budapest, Jeruzsálem: Múlt és Jövő Kiadó, 1997), p. 123, pp. 172-174 és pp. 140-141.

Könyvtári kód: [61.1.Sche.1.]. Szkennelve letölthető a honlapról is.

Nevek, címek, fogalmak ezen a héten

- Gaoni korszak
- Risonim
- Ahronim/achronim
- Askenázi világ/kultúrkör
- Sfaradi világ/kultúrkör

Viszlát jövő szerdán!